

เจ้าของ
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิชาเวทย์
ศาสตราจารย์ปริชา ช้างขวัญอิน
รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร รั้งมี
รองศาสตราจารย์ ดร. มารค ตามไท
บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา
กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. สุวรรณ สถาอานันท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกูโรทิศ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไตรรงค์ หงส์คารมภ์
ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน

ฝ่ายสมาชิก

อรรรรณ สะหา

สังเวียน ฟูเฟื่อง

สำนักงาน ชั้น ๑๐ อาคารบรมราชกุมารี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
รหัสไปรษณีย์ ๑๐๓๑๐ โทรศัพท์ ๒๕๔๔๖๕๕๔

การส่งข้อเขียน

กองบรรณาธิการยินดีรับพิจารณาข้อเขียน
ทางวิชาการเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่นบทความ
บทความวิจัย รายงานผลการวิจัย บทความ
หนังสือ หรือบทวิจารณ์ข้อเขียนที่เคล็ดพิมพ์ใน
วารสารพุทธศาสนศึกษา จากนักวิชาการและ
บุคคลภายนอกมหาวิทยาลัย ผู้สนใจส่งข้อเขียน
กรุณาส่งสำเนาข้อเขียนนั้น ๒ ชุด
พร้อมแผ่นดิสเก็ตต์ (ถ้ามี) ถึงบรรณาธิการ

อัตราค่าสมาชิก

๑ ปี ๑๐๐ บาท

๒ ปี ๑๘๐ บาท

๕ ปี ๔๕๐ บาท

สมัครเป็นสมาชิกติดต่อ ดร. ประทุม อังกูโรทิศ
สำนักงานวารสารพุทธศาสนศึกษา ชั้น ๑๐
อาคารบรมราชกุมารี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

ธนาคารออมสิน สาขาจุฬาลงกรณ์

จำนวนเงินฝากออมทรัพย์ ๒๐ บาท

ที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษา คณะที่อยู่ข้างบน
พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารรายสี่เดือนของศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ISSN 0858-8325 ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๔๖

จากบรรณาธิการ

ภาษาและความจริงในทางศาสนา

มนุษย์เรานั้นเกิดมาพร้อมหลายสิ่งหลายอย่างที่ติดมาพร้อมกับตัว เช่นตา หู จมูก ลิ้น ประสาทกาย และสมอง สิ่งเหล่านี้เนื่องจากติดมากับตัวเรา และติดมาแบบถาวร คือถอดวางไว้ในยามที่ไม่ได้ใช้งานไม่ได้ เราจึงไม่รู้ สึกสงสัยหรือเคียดแค้นคำถามเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ยกตัวอย่างเช่นตา เราใช้ตามองสิ่งต่างๆ ภาพของสิ่งต่างๆที่ปรากฏในดวงตาของเรานั้นว่าไปแล้วจะเป็นอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับ โครงสร้างทางสรีรวิทยาของดวงตา หมายความว่าธรรมชาติสร้างตาของเรามาอย่างไร ธรรมชาติ “เช่นนั้น” ของค้าย่อมเป็นตัวกำหนดว่าภาพที่เรามองเห็นจะประกอบ ด้วยสีกลิ่นอย่างไร เป็นต้น การทดลองทางวิทยาศาสตร์ในสัตว์บางอย่างชวนให้เข้าใจ ว่าสัตว์แต่ละชนิดมองเห็นสิ่งต่างๆในลักษณะที่ไม่เหมือนกัน เช่นเชื่อกันว่าสุนัขมองเห็นเพียงสองสีคือขาวและดำ สมมติว่านี่คือข้อเท็จจริง เรากับสุนัขแม้จะอยู่ในโลกใบ เดียวกัน แต่โลกที่ปรากฏในการรับรู้ของเราและสุนัขอาจกล่าวได้ว่าเป็น “คนละ โลก” เลยกี่ว่าได้ ในเรื่องของหูและประสาทสัมผัสอื่นๆก็เช่นกัน สุนัขนั้นได้ยินเสียง จำนวนมากที่มนุษย์เราไม่ได้ยิน และได้กลิ่นจำนวนมากที่อยู่พ้นความสามารถของ จมูกมนุษย์ที่จะรับรู้ได้ สิ่งเหล่านี้จึงสะท้อนให้เราเห็นความจริงประการหนึ่งที่สำคัญ มากของโลกที่ว่า สัตว์โลกทั้งหลายแม้จะอยู่ในโลกใบเดียวกัน แต่เราก็มีโลกที่ ปรากฏแก่การรับรู้ที่เป็นคนละโลกกัน นักปรัชญาฝรั่งบางคนได้ตั้งข้อสังเกตเรื่องที่ ผมงกล่าวมาข้างต้นมานานแล้ว และเมื่อมีการตั้งข้อสังเกตเรื่องนี้ขึ้น ก็เกิดความเห็นมา ตั้งแต่นั้นว่า เวลาที่กล่าวถึง “โลก” เราคงต้องแยกสิ่งทีเรียกว่าโลกนั้นออกเป็นสอง อย่าง อย่างแรกคือ “โลกอย่างที่เป็น” อย่างที่สองคือ “โลกอย่างที่เรารับรู้” โลกใน ความหมายแรกนั้นเป็นโลกที่มีอยู่ตามธรรมชาติ และไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่าเป็น อย่างไม่รู้ เพราะทุกครั้งที่เราอยากจะรู้ว่าโลกเป็นอย่างไร เราก็ต้องใช้ประสาทสัมผัส

ประสาทสัมผัสนั้นจะแปรสภาพของโลกที่บริสุทธิ์ หรือโลกตามที่ เป็นให้กลายเป็นอย่างอื่น ดวงตาของมนุษย์ก็แปรสภาพโลกให้เป็นแบบหนึ่ง ดวงตาของผึ้งก็แปรสภาพโลกให้เป็นอีกแบบ ดวงตาของแมว ปลา ลิงก็เช่นกัน โลกที่เรารับรู้ได้จึงมีแต่โลกในความหมายที่สองซึ่งเป็นโลกที่ถูกแปรสภาพมาแล้วเท่านั้น

อย่างที่กล่าวในตอนต้น มนุษย์เกิดมาพร้อมกับตัวตนและใช้ตัวตนแสวงหาความรู้ ความรู้ที่ได้มาจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นความรู้ที่ถูกแปรสภาพแล้วโดยธรรมชาติของมนุษย์เอง “ตัวตน” ของมนุษย์ในที่นี้อาจแบ่งได้เป็นสองส่วนคือประสาทสัมผัสกับเหตุผล นักปรัชญาโดยทั่วไปมักสงสัยประสาทสัมผัส (ดังที่กล่าวมาข้างต้น) แต่ไม่สงสัยเหตุผล เพราะถือว่าเหตุผลเป็นนามธรรม ไม่ถูกกำหนดโครงสร้างด้วยข้อเท็จจริงทางชีววิทยาเหมือนประสาทสัมผัส แต่เราอาจลืมไปว่าสมองอันเป็นอวัยวะที่เราใช้ในการคิดนั้นก็ไม่มีอิสระจากข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ นักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติบางคนเสนอความคิดว่า สมองมนุษย์นั้นวิวัฒนาการมาตามกาลเวลา กว่าเราจะมาหยุดยั้ง ณ วันนี้เราได้ผ่านวิวัฒนาการมาเป็นหลายล้านปี มนุษย์เรียนรู้ที่จะเอาตัวรอดในท่ามกลางธรรมชาติอันเต็มไปด้วยทุกข์ ความสำเร็จในการเอาตัวรอดในแต่ละสมัยได้ถูกเก็บบันทึกเอาไว้ในเลือดเนื้อ ในยีน ในดีเอ็นเอของเรา สัตว์ชนิดอื่นก็เช่นกัน ท่านพุทธทาสเคยตั้งข้อสังเกตว่า นกกระจาบนั้นรู้จักสร้างรังที่คงทนประณีตที่แม้มนุษย์ก็ทำไม่ได้เช่นนั้น ลูกนกกระจาบสามารถสร้างรังได้เหมือนพ่อแม่โดยไม่มีใครสอน ลูกปลากัดหรือลูกไก่ชนรู้จักกางโตเมื่อผู้ที่มีมันคิดว่าเป็นศัตรู เช่นมนุษย์เข้าใกล้ สัญชาตญาณในสัตว์และมนุษย์นั้นสำหรับท่านพุทธทาสคือผลสะสมยาวนานของวิวัฒนาการ นอกจากสัญชาตญาณในรูปกายกรรมและวจีกรรม มนุษย์ยังมีสัญชาตญาณในทางมโนกรรม กล่าวคือการที่มนุษย์ในแต่ละ

ยุคจะคิดโน้มน้าวไปในทางใดนั้นไม่เคยเป็นอิสระจากสมองสมัยหนึ่งเราเคยมีระบบที่เอาเพื่อนมนุษย์ด้วยกันมาเป็นทาสใช้งานไม่ต่างจากสัตว์ แต่ต่อมาเราก็รังเกียจระบบที่ว่ำนั้น วิวัฒนาการในรูปของผลสะสมของประสบการณ์คือสิ่งที่บอกเราว่าการใช้มนุษย์เป็นทาสนั้นไม่ถูกต้อง มนุษย์ในอีกพันปีข้างหน้าคงคิดต่างจากเราในปัจจุบัน จะอย่างไรก็ตามสิ่งที่เราควรเข้าใจก็คือวิวัฒนาการนั้นไม่จำเป็นต้องดำเนินไปในทางที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้น วิวัฒนาการมีความหมายเพียงว่าความคิดของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยไม่เคยเป็นอิสระจากการเรียนรู้ในแต่ละยุคสมัย คนอินเดียสมัยพระพุทธเจ้าไม่เห็นว่าการทำมาหากินเป็นเรื่องทั้งหมดของชีวิตอย่างพวกเราสมัยนี้ ผลของความคิดนั้นทำให้สังคมอินเดียออกงามไปด้วยศาสนาและปรัชญา แล้วสองพันปีก็ผ่านไปพร้อมกับวิวัฒนาการอย่างใหม่ที่เข้ามาแทน มนุษย์ ณ ศตวรรษนี้ไม่ว่าจะอยู่ซีกใดของโลกหรือแม้แต่อินเดียเองก็ไม่เห็นว่าการแสวงหาทางจิตวิญญาณจะมีความสำคัญอะไรกันแล้ว นี่อาจเป็นตัวอย่างของคำกล่าวที่ว่าวิวัฒนาการไม่จำเป็นต้องพามนุษยชาติไปหาความก้าวหน้าออกงามเสมอไป

ในการใช้สมองที่ไม่เป็นอิสระจากข้อเท็จจริงทางชีววิทยาเพื่อแสวงหาความรู้ ได้มีสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเพราะความจำเป็น สิ่งนี้คือ “ภาษา” เมื่อเรายืนอยู่หน้าภาพเขียน เรารู้ว่าภาพนั้นเป็นอย่างไร เป็นงานของศิลปินหรือของนักวาดรูปสมัครเล่น เมื่อเราฟังเพลง เราก็รู้อีกเช่นกันว่าเพลงนั้นเป็นอย่างไร เพราะหรือไม่เพราะ การใช้ประสาทสัมผัสเพื่อแสวงหาความรู้นั้นไม่ต้องการภาษา แต่เมื่อมนุษย์ใช้สมองคิด การทำงานของสมองไม่เหมือนการทำงานของดวงตา สมองจะคิดอะไรไม่ได้ถ้าไม่มีภาษา มีการตั้งข้อสังเกตโดยนักมานุษยวิทยาว่า ระหว่างสังคมสองสังคม สังคมหนึ่งมีภาษาใช้ง่าย ไม่ซับซ้อน มีคำใช้กันในสังคมนั้นไม่กี่ร้อยคำ ส่วนอีกสังคมหนึ่งมีภาษาที่ซับซ้อน ประณีต มีคำที่ผู้คนใน

สังคมนั้นใช้ในชีวิตประจำวันมากมายมหาศาล สังคมหลังเห็นได้ชัดว่ามีอารยธรรมสูงกว่าสังคมแรก ข้อนี้อาจบอกเราได้ว่าภาษากับความคิดมนุษย์นั้นสัมพันธ์กัน วัฒนธรรมที่ไม่ได้รับการฝึกฝนให้ใช้ภาษาที่ประณีตเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ความคิดก็จะไม่ละเอียดประณีต ความคิดที่ละเอียดประณีตนั้นเกี่ยวข้องกับจริยธรรมในแง่ที่ว่า จริยธรรมนั้นคือความอ่อนไหวของจิตที่จะรับรู้ความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นรวมถึงตนเองด้วย ครอบครัวยกใช้ภาษาประณีตเห็นได้ง่าว่าจะเป็นรากฐานทางจริยธรรมของสังคมมากกว่าครอบครัวยกใช้ภาษาหยาบๆ แรกนั้นภาษาถูกสร้างเพื่อเป็นอุปกรณ์สำหรับการคิด ต่อมาภาษานั้นก็มีอิทธิพลต่อความคิด ภาษาและความคิดจึงเป็น “อัญมณีอัญมณีปัจจัย” ของกันและกันตามหลักพุทธศาสนา คือคิดคือยอมใช้ภาษาดี ใช้ภาษาดีก็ช่วยให้คิดดี

เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงเป็นเจ้าชายเสวยสุขอันประณีตอยู่ในเวียงวังนั้นทรงได้รับการฝึกฝนมาในทางอักษรศาสตร์อย่างดีเยี่ยม เมื่อเราอ่านพระดำริที่ทำให้พระองค์สามารถเดินออกมาจากราชวังอันใครๆก็อยากจะได้มีโอกาสเข้าไปอยู่เพื่อมาเป็นนักบวชเร่ร่อนนอนกลางดินกินกลางทรายนั้น เราจะทราบว่าพระดำรินั้นคงงามในทางภาษาอย่างไรบ้าง บทสรรเสริญพระธรรมตอนหนึ่งนั้นกล่าวว่า ธรรมของพระพุทธองค์นั้นคงงามด้วยอรรถะและพยัญชนะ ซึ่งเป็นเรื่องในทางภาษา พระไตรปิฎกในแง่ที่เป็นบันทึกประสบการณ์ของพระพุทธองค์นั้นก็อยู่ในรูปของภาษา เมื่อพระองค์ใกล้จะปรินิพพาน ได้รับสั่งว่าธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎกที่อยู่ในรูปของภาษานี้เองจะทำหน้าที่เป็นศาสดาของชาวพุทธแทนพระองค์ หากประสบการณ์ที่ได้จากการตรัสรู้ของเราเรียกชื่อว่า “สัจธรรม” หรือ “ความจริง” พระไตรปิฎกในแง่ที่เป็นภาษานั้นก็คือพาหนะสำหรับนำเราเข้าสู่สัจธรรมนั้น ในแง่ที่เราจะเห็นว่าภาษากับความจริงมีความเกี่ยวข้องกัน

มักมีคนกล่าวว่าภาษามีข้อจำกัด ภาษาไม่สามารถสื่อสารความจริงได้ การกล่าวเช่นนี้เป็นการพูดอย่างรวมๆไม่แยกแยะ ภาษานั้นมีข้อจำกัดจริงเพราะภาษาเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์เราสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือของการคิด เมื่อเรากินขนมอย่างหนึ่งอร่อย ความอร่อยที่ปรากฏนั้นเป็นประสบการณ์ตรง หรืออาจเรียกว่าเป็นประสบการณ์ขั้นที่หนึ่ง เมื่อเราพยายามใช้ภาษาอธิบายให้เพื่อนเข้าใจว่าขนมนั้นอร่อยอย่างไร แม้จะใช้ภาษาได้คืออย่างไร ประสบการณ์คือความอร่อยที่เพื่อนเรารับรู้ผ่านทาง การบรรยายของเรานั้นก็เทียบไม่ได้กับประสบการณ์ตรง ประสบการณ์ในแง่ของจินตนาการอันเป็นผลมาจากการได้ยินได้ฟังหรือได้อ่าน (อันเป็นเรื่องทางภาษา) นั้น อาจเรียกว่าเป็นประสบการณ์ขั้นที่สอง ในแง่ที่เราจะเห็นว่าภาษามีข้อจำกัดตรงที่ว่าความรู้จากภาษานั้นไม่ใช่ประสบการณ์ตรง เป็นเพียงประสบการณ์อ้อม

จะอย่างไรก็ตาม ภาษาก็สามารถใช้ประโยชน์ในแง่ที่อาจนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงได้ หลักฐานการบรรลุธรรมของคนจำนวนมากที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์อาจใช้ยืนยันเรื่องนี้ได้ การที่คนคนหนึ่งฟังธรรมของพระพุทธองค์แล้วเกิดบรรลุธรรมแปลว่าอะไร แปลว่าภาษาถ้าใช้ให้ดีถึงขั้นสูงสุดก็สามารถก่อให้เกิดประสบการณ์ขั้นที่หนึ่งใช่หรือไม่ ผมคิดว่าเรื่องนี้อาจตอบได้สองอย่าง ชาวพุทธบางคนเชื่อว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมในสิ่งที่เรียกว่า “นิรุตติปฏิสัมภิทา” อันหมายถึงทรงเป็นนายของภาษาและทรงสามารถควบคุมการใช้ภาษาให้เกิดผลสูงสุดถึงขั้นทำให้คนฟังเกิดประสบการณ์ตรงในเรื่องธรรมอย่างเดียวกับที่ทรงประสบ ถ้าเชื่อตามทฤษฎีนี้ การใช้ภาษาของพระพุทธองค์ก็เป็นเรื่องหนึ่งต่างหากจากการใช้ภาษาของคนทั่วไปอย่างที่เรารู้เข้าใจในทางภาษาศาสตร์ กล่าวอีกอย่างคือการใช้ภาษาของพระพุทธองค์ไม่ใช่เรื่องทางภาษา

ศาสตร์ แต่เป็นเรื่องของญาณหรือความรู้แจ้งในวิชชานักคน ให้เกิดประสบการณ์ทางธรรมที่อาจแสดงออกในรูปการใช้ภาษาก็ได้ ไม่ใช่ภาษาที่ได้ (เช่นที่พวกเขาถวิลถึงตำนาน การชูดอกบัวของพระองค์เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ของพระองค์ ซึ่งมีคนผู้หนึ่งเข้าถึงคือท่านพระมหากัสสปะ) แนวทางที่สองคือ เราอาจเข้าใจการใช้ภาษาของพระพุทธองค์ในแง่ที่เป็นการใช้ภาษาของมนุษย์คนหนึ่ง (ต่างเพียงทรงเป็นมนุษย์ที่ใช้ภาษาได้ดีเยี่ยมเพราะทรงเข้าใจโลกและชีวิตอย่างละเอียด) ถ้าเข้าใจเช่นนี้ ภาษาอันได้แก่พระธรรมเทศนาของพระองค์ก็ไม่สามารถให้ประสบการณ์ขั้นที่หนึ่งแก่ผู้ฟังได้ แต่พระธรรมเทศนานั้นจะมีพลังทางศีลธรรมที่รุนแรงทำให้ผู้ฟังเกิดความเชื่อมั่นในทางจริยธรรมที่จะปฏิบัติตามสิ่งที่ทรงสอน หมายความว่าประสบการณ์ขั้นที่สองที่ได้จากการฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์จะนำไปสู่การปฏิบัติของผู้ฟังเพื่อเข้าถึงประสบการณ์ขั้นที่หนึ่งด้วยตนเอง เนื่องจากบางครั้งขั้นตอนของการแปรประสบการณ์ขั้นที่สองให้เป็นฐานของการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงประสบการณ์ขั้นที่หนึ่งเกิดต่อเนื่องอย่างรวดเร็ว จึงดูเหมือนว่าคนเหล่านั้นได้บรรลุธรรมเพราะการฟังธรรม ทฤษฎีที่สองนี้มีพระพุทธวจนะบางแห่งสนับสนุนเช่นพระพุทธวจนะที่ว่า ตถาคตเป็นเพียงผู้บอก ส่วนการเดินทางไปตามที่บอกเป็นเรื่องที่สาวกต้องกระทำเอง พระนิพพานนั้นตาม *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร* เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ด้วยอริยมรรคมีองค์แปด ใน *วิสุทธิมรรค* ก็กล่าวถึงศีล สมาธิ และปัญญา ในฐานะปฏิบัติหามาสู่พระนิพพาน ไม่ปรากฏว่าทรงระบุว่ ภาษาเป็นเครื่องมือเข้าถึงพระนิพพาน จะอย่างไรก็ตามแม้ภาษาจะไม่ใช่พาหนะนำสู่พระนิพพาน แต่การที่เราจะรู้ว่าอริยมรรคเป็นอย่างไร ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นอย่างไรก็ต้องฟังภาษาอยู่นั่นเอง

บ้านเรานั้นมีความเห็นไม่ตรงกันในหมู่นักปฏิบัติและนักปฏิบัติที่หากไม่ระวังให้ดีก็อาจกลายเป็นความเห็นที่สับสนได้ นักปฏิบัติบางคนเห็นว่าในท้ายที่สุดแล้วสิ่งที่จะใช้ตัดสินว่าจะไรคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนจริงๆก็คือผลของการปฏิบัติ ตอนที่มีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องพระนิพพานเป็นอตตาทหรือว่าอนัตตาทันนั้นก็มีนักปฏิบัติบางคนกล่าวว่าปัญหาทำนองนี้แก้ไม่ได้ด้วยปริยัติ ทางที่ดีผู้ที่ถกเถียงกันนั้นควรลงมือปฏิบัติ เมื่อเข้าถึงพระนิพพานเมื่อใดก็จะเห็นเองว่าเป็นอตตาทหรืออนัตตาท คำกล่าวนี้นับว่ามีเหตุผลและสอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนาที่สุดท้ายก็ให้ใช้ประสบการณ์ตรงในการตัดสินปัญหาในทางญาณวิทยา ดังที่ตรัสไว้ใน *กาลามสูตร* แต่ในทางปฏิบัติ ตัว *กาลามสูตร* เองก็อาจก่อให้เกิดคำถามต่อไปอีกว่า เมื่อท้ายที่สุดก็คือเรานั้นเองที่จะเป็นผู้ตัดสินว่าจะไรถูกอะไรผิดบนพื้นฐานของหลักการที่ว่า ถ้าพิจารณาแล้วเห็นว่าสิ่งนี้เป็นอกุศล สิ่งนั้นก็ถูก ถ้าเป็นอกุศล สิ่งนั้นก็ผิด คำถามคือเมื่อมนุษย์ต้องเป็นผู้ตัดสิน คำถามเกี่ยวกับเรื่องความเที่ยงตรงของการตัดสินก็จะตามมาอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ คำนึงแม้ลงมือปฏิบัติแล้วปัญหาก็อาจไม่ยุติได้ เช่นคนหนึ่งบอกปฏิบัติแล้วและคิดว่าตนเข้าถึงพระนิพพาน พระนิพพานที่ตนเข้าถึงนั้นเป็นอนัตตาท ส่วนอีกคนกล่าวว่าตนเข้าถึงเหมือนกัน แต่นิพพานที่ปรากฏแก่เขามีลักษณะเป็นอตตาทชัดเจน ไม่ได้เป็นอนัตตาทอย่างที่อีกคนยืนยัน ความขัดแย้งนี้เราจะตัดสินอย่างไร เป็นเรื่องที่น่าคิด

ดูเหมือนพุทธศาสนาจะเชื่อว่าประสบการณ์เกี่ยวกับพระนิพพานที่เห็นนั้นจะมีความลงตัวอย่างที่เมื่อเราเข้าถึงแล้วเราจะรู้ว่านั่นคือ "ของแท้" ถ้าความรู้สึกนี้ไม่เกิด ก็แปลว่าเรายังอาจสงสัยได้ หลักการตัดสินความรู้ใน *กาลามสูตร* ก็คงเชื่อในทำนองเดียวกันนี้ คือเชื่อว่าสิ่งที่ถูกต้องดังมานั้น เป็นสิ่งที่มิได้อยู่นอกตัวเรา อยู่ในธรรมชาติ เป็นภาวะของ

ความลงตัวดีงาม ที่เมื่อเราเข้าถึงเราจะได้ด้วยตนเองว่า “ใช่” เพราะถือหลักการที่ว่านี้ หลักการตัดสินปัญหาทางญาณวิทยาที่ใช้ประสบการณ์ตรงเป็นตัวตัดสินสุดท้ายในพุทธศาสนาจึงจะสามารถเป็นไปได้

ภาษานั้นเป็นสิ่งลึกลับ ชวนให้สงสัย ชวนให้คิดติดตาม ชนชาติกรีกและโรมันให้ความสำคัญแก่การศึกษาวิธีใช้งานภาษามาก ผมเองเคยมีประสบการณ์บางอย่างที่เกี่ยวข้องกับภาษาที่แสดงว่าบางทีความเปลี่ยนแปลงในชีวิตเราก็มาจากภาษาหรือคำพูดเพียงบางประโยคเท่านั้นเอง ที่บ้านผมนั่นเลี้ยงหมา เวลามาทำงานหมาก็นอนเฝ้าบ้าน บางทีเมื่อกลับจากทำงานกำลังเหนื่อยๆ เราก็อาจอารมณ์เสียที่พบว่าหมาที่บ้านทำและทำอะไรอย่างน่าพิศวงระมัดพันบ้านหรือฝาบ้าน ผมเองบางครั้งก็ผลอลงโทษหมาด้วยการตี แล้ววันหนึ่งเมื่อผมพาหมาที่เลี้ยงไว้ไปฉีควักซิน ระหว่างรอก็หยิบนิตยสารเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงที่คลินิกจัดไว้ให้อ่านฆ่าเวลา วันนั้นผมอ่านพบข้อความที่จิตแพทย์สุนัขฝรั่งคนหนึ่งเขียนเอาไว้สั้นๆ เป็นข้อความทำนองสิ่งที่เจ้าของสุนัขพึงระลึกอยู่เสมอเวลาที่เลี้ยงสุนัข ข้อความนั้นคนเขียนเขียนแทนสุนัข อ่านได้ว่า “เมื่อคุณกลับมาบ้านหลังจากที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน หากพบว่าพวกเราได้กระทำในสิ่งที่ชวนให้คุณหงุดหงิด ก็ขอให้ระงับความโมโหมันไว้ก่อน บางครั้งอาจเป็นเพราะว่าพวกเราเหงา เมื่อคุณเปิดบ้านขังพวกเร่ออกไปข้างนอก คุณมีเพื่อนร่วมงาน มีที่ทำงาน มีงานรอให้ทำ และอะไรต่อมิอะไรหลายอย่าง แต่ในบ้านที่เงียบเหงานั้น เราไม่มีอะไรเลย รอเพียงว่าเมื่อไหร่คุณจะกลับมา คุณคือสิ่งเดียวที่เรามี” ข้อความสั้นๆนี้กระทบความรู้สึกของผมมาก นี่คือนิตยสารภาษาที่หากใช้ได้อย่างเหมาะสมจะงดงาม ก็สามารถสื่อสารให้เกิด “ความเปลี่ยนแปลงข้างใน” ในชีวิตของเราได้

วารสาร “พุทธศาสนศึกษา” ฉบับนี้เราตีพิมพ์งานวิจัยขนาดยาวของท่านอาจารย์สมฤดี วิชาญเรื่อง “ภาษากับความจริงในพุทธศาสนาเถรวาท” เพียงเรื่องเดียว เป็นงานที่ท่านผู้วิจัยพยายามมองหาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับความจริงในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท ในตอนท้ายของงานวิจัย ท่านอาจารย์สมฤดีได้ทดลองใช้สิ่งที่ท่านค้นพบในงานวิจัยมาส่องปัญหาความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องปัญหา “นิพพาน-อัตตา-อนัตตา” วงการศึกษาพุทธศาสนาในบ้านเรานั้นแม้จะเห็นว่าเรื่องภาษาเป็นเรื่องสำคัญ แต่เราก็มักให้ความสำคัญแก่ภาษาในแง่ของการเรียนภาษาที่ใช้จารึกพระพุทธรวงจะเสียมมากกว่าที่จะมาตั้งคำถามเรื่องบทบาทและข้อจำกัดของภาษา งานของท่านอาจารย์สมฤดีนี้เป็นงานที่ใช้ “ปรัชญาภาษา” มาเป็นกรอบในการเข้าใจพุทธธรรม ในวงการปรัชญานั้นปรัชญาภาษาได้ถูกนำไปเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์คำสอนของศาสนา ส่งผลให้เกิดความเข้าใจที่หลากหลายว่า คัมภีร์ศาสนาสามารถอ่านได้จากหลายแง่มุม อันที่จริงทฤษฎี “ภาษาคน-ภาษาธรรม” ของท่านพุทธทาสนั่นก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของทฤษฎีปรัชญาภาษาศาสตร์ เป็นที่น่าเสียดายว่าหลังจากท่านพุทธทาสมา ไม่สู้จะมีนักคิดทางด้านพุทธศาสนาในบ้านเราสนใจประเด็นด้านปรัชญาภาษาในการศึกษาพุทธธรรมนัก งานของท่านอาจารย์สมฤดีชิ้นนี้อาจช่วยลดความขาดแคลนงานในสาขานี้ในวงการศึกษาศาสนาในบ้านเราลงได้บ้าง ไม่ว่าเราจะเห็นด้วยกับสิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอมานั้นหรือไม่ก็ตาม ถ้าสุดท้ายผมเห็นท่านอาจารย์ Kalupahana เขียนหนังสือเล่มใหม่ออกมาชื่อ *Buddhist Philosophy of Language* หรืออย่างไรนี้แหละ การมีงานทำนองนี้ออกมาจะช่วยให้เราเริ่มมองที่หลากหลายมากขึ้นในการทำความเข้าใจหลักธรรมในพุทธศาสนาซึ่งบางส่วนก็ยังเป็นปัญหาหรือการทำความเข้าใจอยู่